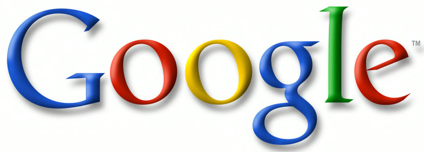

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

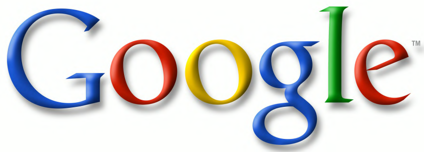
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

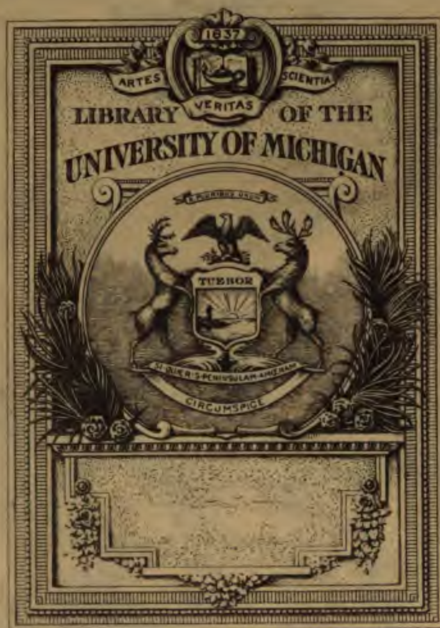
+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Z
2416
.B65

B 1,019,165

Gaylord Bros.
Makers
Syracuse, N. Y.
PAT. JAN. 21, 1908

Z
2416
.B65

VERSLAG

AANGAANDE

EEN VOORLOOPIG ONDERZOEK IN ENGELAND NAAR ARCHIVALIA, BELANGRIJK VOOR DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

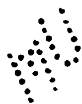
OP LAST DER REGEERING INGESTELD

DOOR

Dr. P. J. BLOK,
Hoogleeraar te Groningen.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1891.

VERSLAG

AANGAANDE

EEN VOORLOOPIG ONDERZOEK IN ENGELAND NAAR ARCHIVALIA,
BELANGRIJK VOOR DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

betrekkingen tot Engeland eerst in den laatsten tijd meer in aanmerking is gekomen, dat ook daar dezelfde onbekendheid met de bewaarplaatsen der historische gegevens in Engeland, dezelfde onverschilligheid voor den arbeid der Engelsche historici bestaat. Met uitzondering van de beoefenaars der Hanze-geschiedenis, wier „Regesten" en „Urkunden" tallooze malen van Engeland spreken, zijn er ook in Duitschland slechts zeer enkelen geweest, die zich met de betrekkingen tot Engeland hebben ingelaten. Eerst in den jongsten tijd wordt in groote Duitsche tijdschriften — vooral in de nieuwe Zeitschrift für Geschichtswissenschaft van Quidde en in Jastrow's Jahresberichte — aan de verschijnselen op historisch gebied in Engeland groote aandacht gewijd. Hetzelfde doet de Revue Historique sedert eenige jaren voor Frankrijk. In België waren na Gachard Kervyn de Lettenhove en Paul Fredericq de eenigen, die zich met de Engelsche archieven en de historische studiën in Engeland hadden beziggehouden, de eerste vooral door de uitgave „Relations politiques entre l'Angleterre et les Pays-Bas au XVIme siècle" en in zijn „Les Huguenots et les Gueux", de andere door zijn bezoek aan verschillende Engelsche universiteiten, beschreven in zijn artikelen „de l'Enseignement supérieur de l'histoire en Ecosse et en Angleterre."

De billijkheid gebiedt evenzeer te erkennen, dat over het algemeen *onze* historische litteratuur en *onze* toestanden op het gebied van historisch onderzoek den Engelschen geleerden misschien nòg minder bekend zijn dan omgekeerd. Al kunnen zij zich min of meer redden met het lezen der belangrijke 17de eeuwsche diplomatieke stukken in de nederlandsche taal, al kennen zij Aitzema en nog een enkelen anderen ouden geschiedschrijver, zij zijn volstrekt niet op de hoogte onzer tegenwoordige litteratuur, niettegenstaande de pogingen door den heer Muller te Leiden in de Historische Zeitschrift, door den ondergeteekende in de Revue Historique, nu ook door Mr. Heeres in de „Jahresberichte", aangewend, om wat hier verschijnt, onder de oogen ook van buitenlandsche geschiedkundigen te brengen 1).

Summa summarum, het werd tijd dit te doen veranderen en met vreugde begroette de ondergeteekende de goedkeuring zijner voorstellen omtrent dit punt door de Regeering, die hem belastte met een voorloopig onderzoek, dat weldra door een nauwkeuriger zal worden gevolgd.

De eerste vraag, die zich bij dit voorloopig onderzoek opdeed, was: waar worden de voor onze geschiedenis belangrijke stukken, in het bezit van den Engelschen staat, bewaard?

De reeds genoemde „Reports of the Historical commission", o. a. voor-

---

1) Er bestaan evenwel in het *Public Record Office*, het rijksarchief, te Londen, verzamelingen van kopieën uit ons Rijksarchief en dat te Brussel. De Engelsche regeering namelijk zendt sedert jaren geleerden uit, belast met het verzamelen van dergelijke kopieën uit buitenlandsche archieven. Zoo werkte Mr. Bliss jaren lang in het Vaticaan; te Stockholm, Kopenhagen, Parijs en elders werden eenige jaren geleden belangrijke onderzoekingen in het werk gesteld. Verslagen van die onderzoekingen — dikwijls ook voor onze geschiedenis van groot belang — zijn te vinden in de jaarlijksche *Reports of the Deputy Keeper of Public Records*, die evenwel registers missen. Vgl. b.v. Report 1884, waar men zal zien, dat zich te Kopenhagen brieven van Leicester aan den Koning van Denemarken bevinden over den toestand hier te lande in 1586, (App. II, p. 84 ff) benevens brieven van Willoughby van denzelfden aard (1586—1588).

handen in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en in de Universiteits bibliotheek te Leiden, geven licht omtrent de in *partikuliere* handen berustende archivalia, zoodat het voor onze geschiedkundigen gemakkelijk is zich daarvan op de hoogte te stellen door inzage van deze vrij uitvoerige en met voortreffelijke registers voorziene rapporten.

Dat verzamelingen als die in het *British Museum* en in de *Bodleian Library* te *Oxford* veel voor onze geschiedenis bevatten, was bekend: de oude catalogi van de Harleian, Cottonian, Landsdowne collections enz. in het British Museum, de latere catalogi der „additional Mss." aldaar, de weinig verspreide oude en nieuwe Oxfordsche catalogi 1), geven wel geen in alle opzichten voldoende overzichten maar toch een denkbeeld van datgene, wat er voorhanden is. Betere registers kunnen worden gemaakt, uitvoeriger, duidelijker en juister beschrijving van dit alles kan in betrekkelijk korten tijd plaats hebben met behulp van de in loco bestaande gegevens.

Wat nu de rijksverzamelingen aangaat, het is mij gebleken, dat een nauwkeuriger onderzoek zich hoofdzakelijk zou kunnen bepalen tot het *Public Record Office* en de Marine en koloniale archieven te *Londen*, terwijl nog een en ander misschien te vinden zou zijn in dat te *Edinburgh*. Alles, wat betrekking heeft tot staatszaken, is, voorzoover Engeland betreft, *geheel*, voorzoover Schotland (van Ierland behoeft hier wel geen sprake te zijn bij de weinige beteekenis van onze betrekkingen met dat eiland) aangaat, voor het tijdvak *na* 1603, daar aanwezig. Maar ook voor het tijdvak *vóór* 1603 zal te Edinburgh vermoedelijk weinig voor onze geschiedenis meer te vinden zijn sedert de uitgave van den *Calendar of State Papers relating to Scotland*, waarin het voornaamste opgenomen is of nog zal opgenomen worden.

Omtrent de inrichting van het Engelsche rijksarchief vindt men al het wetenswaardige bijeen in het boek van *Scargill-Bird*, *Guide to the Principal Classes of Documents in the Public Record Office*, dat in de plaats gekomen is voor den verouderden Guide van *Thomas*, getiteld: *Handbook of the Public Records*. Technische bijzonderheden worden medegedeeld in eene officieele uitgave, getiteld: *Account of the construction of the Public Record Office and of the means adopted for its security against fire, with plan.* Reglementen, opmerkingen omtrent de inrichting van dit reusachtige gebouw en andere Engelsche archieven en bibliotheken zijn te vinden in het voortreffelijke werkje van *Rye*, *Records and Record Searching*, *London*, *Paternoster Row*, 1888. Gegevens omtrent den rijkdom der Engelsche bibliotheken in mss. en boeken zijn bijeengebracht in het voortreffelijke artikel *Libraries* in de *Encyclopaedia Brittannica*.

Aan het hoofd van het Engelsche archiefwezen staat de *Master of the Rolls*, lid van het minsterie en daarin hoofdzakelijk belast met werkzaamheden van juridischen aard. Hij houdt toezicht op de archieven des Rijks. Onder hem is het eigenlijke „working head" van het archiefwezen de *Deputy Keeper*, thans Mr. *William Hardy*. Wie vergunning wil hebben om in het Engelsche rijksarchief te werken (voor het tijdvak na 1760 wordt bij-

1) Men vindt bijna al deze catalogi in de beide zoo even genoemde Nederlandsche bibliotheken.

zondere aanvrage en bijzondere vergunning vereischt en — in allen gevalle voor den tijd tot 1813 — zonder bezwaar gegeven), doet het best zich door middel van de Nederlandsche regeering of den Nederlandschen gezant te Londen te wenden tot den Master of the Rolls.

Hier volge een overzicht van het voornaamste, wat in het Public Record Office voor onze geschiedenis te vinden is.

A.

Public Record Office.

London, Chancery Lane, 10—4 dagelijks.

Een groot gedeelte van de hier voorhanden stukken en kronieken is gedrukt, hetzij in regest, hetzij in extenso, de stukken meestal in regest.

De opgave van het gedrukte vindt men in eene lijst van *Record-Publications*, door den gewonen boekhandelaar verkrijgbaar. Daarin vindt men van den *Calendar of State Papers* (*Foreign Series*) voor ons vooral van belang:

1°. de *Letters and Papers of Henry VIII*, by Brewer and Gairdner, nu in 13 vol.
2°. *Edward VI*, by Turnbull 1 vol.
3°. *Mary*, by Turnbull 1 vol.
4°. *Elisabeth*, by Stevenson, nu in 12 vol. loopende tot 1577.
5°. *England and Spain*, by Bergenroth and Gayangos, nu 6 vol. tot 1542.

Verder o.a.:

6°. Het bekende werk *Rymer's Foedera*, *Syllabus* in English with Index, by Duffus Hardy, 3 vol. tot 1654.
7°. *Rotuli Scotiae* uit den Tower en Westminster kapittel (—1509).
8°. *Rotuli Literarum Clausarum* uit den Tower, 1204—1227, by Duffus Hardy.
9°. *Rotuli Literarum Patentium* uit den Tower, 1201—1216, by Duffus Hardy.
10°. *Rotuli Chartarum* uit den Tower, 1199—1216, by Duffus Hardy enz.

Van deze gedrukte stukken behoeft hier verder niet gesproken te worden. Het onderzoek betrof in de eerste plaats de ongedrukte politieke stukken, waarvan gedeeltelijk eene officieele lijst bestaat in den *List of Documents in the Public Record Office.* (P.R.O. *Foreign Office Records.* London. Eyre and Spottiswoode).

Deze lijst is niet den handel maar in de leeszalen van het Public Record Office voorhanden. Met behulp daarvan zijn de noodige stukken te ontdekken. Op de daarvoor aangewezen „tickets" aangevraagd (die van na 1760 moeten in den „copyroom" worden aangevraagd en onderzocht), kunnen zij onmiddellijk worden onderzocht en afgeschreven. Voor het afschrijven stellen zich partikulieren, grootendeels dames, beschikbaar tegen matige tegemoetkoming.

Om een denkbeeld te geven van den aard der hier voorhanden stukken onderzocht ik eene reeks van portefeuilles, onder de volgende hoofden gerangschikt 1).

I. *Flanders*, niet minder dan 227 portefeuilles, loopende van 1340 tot 1794.

1. 1340—1508. Miscellaneous Papers. Deze bundel bevat enkele stukken over de betrekkingen tusschen *Engeland* en *Bourgondie*, voornamelijk kopieën van verdragen, huwelijksovereenkomsten en dergelijke, zonder beteekenis en overbekend.

28. 1560—1638. Miscellaneous Correspondence, bevat o. a. een zeer merkwaardigen brief van Sir Thomas *Gresham*, dd. 17 Daart 1567, over de gebeurtenissen van die dagen te *Antwerpen*, vooral over de houding van den Prins tegenover de Calvinisten.

29 April 1568. Brief van den *Prins* aan *Elizabeth* zich beroepende op hare „bonté nayfve", die zij toont „nonobstant les fausses calumnies que l'on a semé de moy", en sprekende van zijne justificatie.

eod. die. Bedankbrief van den *Prins* aan *Cecil*, die *Jerome Tseraerts* zoo goed had ontvangen. De Prins spreekt hierin van de „ennemis de la foy", waaronder de Nederlanders gebukt gaan.

10 Juni 1568. Proclamatie van den *Prins* aan de Hervormden met instelling eener met name genoemde commissie tot inning van contributiën voor de goede zaak.

Juni 1568. Belangrijk bericht omtrent den tocht van Graaf *Lodewijk* in Groningerland.

Eene zeer merkwaardige beschrijving van '*s Prinsen* tocht (1568) door een ooggetuige, die den Prins tot het einde toe vergezelde (fol. 183—190). De Apologie van *Ryhove*. Reeks van berichten van agenten uit de Nederlanden aan *Cecil* en *Walsingham*.

29. 1577. Correspondentie der Engelsche regeering met de agenten *Wilson* en *Rogers*.

32. (1578—1587). Idem met *Walsingham*, *Cobham* en *Van Loo*.

34—36. 1595—1603. Miscellaneous Correspondence, bevat berichten van agenten uit *Brussel*, *Antwerpen* enz., afschriften en origineele brieven van Z. M. van Spanje aan de Aartshertogen.

Deze stukken zijn vooral zeer belangrijk voor de kennis van de plannen op eene tweede vlootexpeditie naar Engeland. Brieven van *Richardot*, *Verreycken* enz.

54. Elisabeth and James I, Catalogus of *Papers* and *Books* touching the Low Countries — een onbelangrijk repertorium.

88. 1651—1657. Miscellaneous Correspondence. Deze bundel evenals andere dergelijke na 1648, *buiten de coalitie oorlogen tegen Lod.* XIV, is

1) Het is niet onmogelijk, dat ook in de talrijke portefeuilles onder de hoofden „France" en „Spain", gelijk onder „Germany" hier en daar stukken, voor onze geschiedenis van belang, verborgen liggen. Wie een bepaald onderwerp wenscht te onderzoeken, doet dus goed ook de correspondeerende portefeuilles in die afdeelingen na te gaan. Voor den tijd der Noordsche neutraliteit zullen ook de portefeuilles onder „Russia", „Sweden", „Denmark" iets kunnen opleveren; voor dien der 18e eeuwsche oorlogen: „Austria".

voor onze geschiedenis van geen belang, wel voor die der Zuidelijke Nederlanden.

142. 1713—1714. *Drummonds* negotiations with the Dutch . . . for a Treaty of Trade and Navigation with the Spanish Natherlands.

146. 1714—1715. Negotiations concerning the *Barrier Treaty.*

174. 1787. Commissaries to meet those of the Emperor and the Dutch at *Antwerp* as to *Commerce* of Low Countries and also as to the Barrier. Voortgezet in de portefeuilles 175. A.—H.

In deze bundels „Flanders", vooral die uit den tijd van Willem III, Anna en George II, is zeer veel te vinden over de oorlogen in de Zuide-Nederlanden, dus ook voor onze militaire geschiedenis.

Die voor den tijd van den 80-jarigen oorlog dienen nauwkeurig te worden nagegaan. Van de belangrijke, ongedrukte stukken uit dien krijg moeten registers worden aangelegd, natuurlijk niet van alle agentenberichten, alleen van de belangrijkste in de ongeveer 60 portefeuilles over dien tijd.

II. *Foreign Entry Books.*

Onder dit hoofd komen verscheidene portefeuilles voor met den omineusen titel „Various", die nader dienen te worden onderzocht evenals die, getiteld „Holland."

41. Copieboek van brieven sedert 27 April 1680 door den bekenden Sir Leoline *Jenkins* aan *Willem III* gezonden. Hij was secretaris van Karel II en geeft in zijne brieven aan den Prins „an account of what passes here, that may be worth Your Highness notice." „Here" is het koninklijk hof. Het boek loopt tot Nov. 1681 maar heeft eene lacune van 4 Febr. — 1 April 1681 en dan weder eene tot 25 Nov. 1681, zoodat het vooral voor 1680 van belang is.

48. Brieven van denzelfden uit 1680 aan *Sydney* en van *Beuningen*, uit 1682 en 1683 aan Chudleigh.

III. *Germany.*

23. 1555—1579. Miscellaneous Correspondence. Deze bundel bevat zeer veel over de expeditie van *Johan Casimir* 1578 en 1579 en diens onderhandelingen met *Daniel Rogers.* Origineelen en kopieën van brieven der *Koningin*, van *Walsingham* e. a. aan *Johan Casimir* (vgl. Bezold, Briefe des Pfalzgr. Joh. Casimir).

Nog enkele andere bundels onder dit hoofd dienen te worden nagezien en zoo noodig geregistreerd en vergeleken met het gedrukte.

IV. *Holland.*

Deze collectie bevat niet minder dan 750 portefeuilles, loopende tot 1813 en van zeer veel belang voor onze geschiedenis, zooals mij bleek bij inzage van enkele er van uit verschillende tijden.

Royal Letters (1—4) No. 1 bevat de officieele correspondentie der *Staten-Generaal* met Koningin *Anna*, *George I* en *George II* (1702—1730) en is van weinig belang, behoeft niet nader onderzocht te worden; No. 2 vele officieele brieven der Staten-Generaal aan *George II* maar ook eenige van *Prins Willem IV* 1745—1747 over het leenen van troepen aan Engeland als Graaf van Nassau. Eindelijk 1747 officieele mededeeling zijner verhef-

fing. Ook deze bundel is van weinig belang, als boven, nader onderzoek onnoodig.

No. 3. Belangrijke brieven van *Maria Louisa* over den dood van haren echtgenoot en de geboorte van haren zoon.

1721. Verzoek van *Amélie* en *Louise* van *Nassau—Odijck* om geldelijke hulp wegens de groote uitgaven haars vaders door „dépenses immenses qu'il a été obligé de faire sous les ordres et sous les yeux du feu Roy de glorieuse mémoire en faveur de l'heureuse révolution d'Angleterre". Verder over de Oranje-successie zeer veel.

12 April 1724. Scherpe brief van den jongen *Willem Hendrik* uit Siegen over de verwaarloozing zijner belangen op het congres te Cambray bij de aanspraken van den katholieken tak der Nassau's.

1728. Brieven van *Maria Louisa* over het huwelijk van haren zoon met eene Engelsche prinses, liefst Anna.

13. Febr. 1732. *Guillaume Henri*, prince d'Orange et de Nassau, vraagt uit Madrid erkenning zijner aanspraken op de erfenis van Willem III krachtens het testament van *Philips Willem van Oranje.*

16 Maart. 1733. Brief van *George II* aan de *St. Gen.*, waarin hij wijst op de politieke beteekenis van het huwelijk des Prinsen met zijne dochter met betrekking tot de oude politieke alliantie, „la religion protestante en general et la sureté de la succession dans nos royaumes selon l'établissement présent."

De St. Gen. antwoordt „nous en regardons comme un effet d'avoir pris pour gendre un prince attaché à notre Estat, dont nous honorons le mérite personnel et n'oublions point les services signalés de ses ancêtres. Et puisque votre Majesté a choisi une République libre comme la notre pour y placer sa fille tendrement aimée, nous espérons, qu'Elle y trouvera toute la satisfaction et l'agrément que la situation des lieux et la présente constitution de notre gouvernement, dont la conservation nous tient à coeur, pourront Luy donner."

22 Dec. 1739. Bij de tweede fausse couche zijner vrouw klaagt de *Prins* in een brief aan den Koning over zijn leven: „qui quoique courte encor n'a été qu'un tissu d'adversités", waarin het eenige lichtpunt is de Prinses, „qui détrompe si fort l'amertume de mes jours et contribue si puissamment à me faire digérer toutes les couleuvres, que mon triste sort m'oblige d'avaler dans un pais et parmi des gens, qui me payent d'une ingratitude et qui m'opriment d'injustices d'une façon qu'à peine dans l'histoire il s'en trouvera d'exemple. Ma chère Princesse et le témoignage de ma conscience de n'avoir rien à me reprocher envers ma patrie et ceux qui composent son gouvernement, qui put m'atirer tant de disgrace, sont ce qui me console."

Deze brieven loopen tot de geboorte van *Prinses Caroline* en bevatten vele opmerkingen over de binnenlandsche toestanden maar zijn verder zonder veel belang. Dan volgen de brieven van 1759, 1764 enz. tot 1776, bevattende felicitatie en condoleantie bij allerlei gelegenheden. Nader onderzoek is hier niet noodig.

No. 4 bevat een diepgevoelden brief van *Willem III* aan den frieschen

stadhouder over den dood van *Maria*, 3 Jan. 1694/5, overigens alleen latere uit de dagen van *Willem V* zonder belang, behalve de volgende:

9 Dec. 1784. *Willem V* aan *George III.* „Sire, je suis pénétré de reconnoissance de l'honneur que Votre Majesté a bien voulu me faire en me faisant remettre une lettre de sa part par le chevalier Harris, son envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire auprès de Leurs Hautes Puissances, les seigneurs Etats Généraux. Je supplie Votre Majesté de vouloir bien être persuadée que c'est avec une vive satisfaction que j'ai vu la paix renaître entre V. M. et ma patrie. Je fais bien des voeux, pour qu'Elle puisse être ferme et inébranlable et tacherai toujours de contribuer autant qu'il dépendra de moi au maintien de la bonne harmonie et de l'amitié entre deux nations, dont l'intéret commun exige de vivre en Paix et d'éviter de part et d'autre ce qui pourrait la troubler. Je me félicite que, la Paix étant retablie, les Raisons qui m'ont empêché d'écrire depuis quelque temps à V. M. ne subsistent plus, et j'espère qu'Elle voudra bien agréer que je prenne la liberté de me recommander avec ma famille" etc.

Uit de onmiddellijk voorafgaande jaren is er dan ook niets dan 15 Aug. 1783 een vormelijk antwoord op het bericht van de bevalling der Koningin.

29 Juni 1787. *Willem V* aan *George III.* De Prins vraagt bescherming wegens de aanhouding der Prinses. Hij zendt dezen brief wegens „le peu de sureté des chemins" niet aan den gezant der Republiek maar aan Harris.

15 Juli 1787. *Willem V* aan *George III.* De Prins zegt, dat de Prinses naar Den Haag is gegaan „dans l'intention d'essaier si par son entremise Elle pourroit conjurer l'orage qui menacait la dissolution de la confédération et la ruine totale de la République".

22 Juli 1789. *Willem V* aan *George III.* De Prins wijst bij het vertrek van *Malmesbury* op de groote diensten, hem door dezen bewezen in binnen- en buitenlandsche zaken.

17 Juli 1787. De *Prinses* zendt een brief aan *George III*, waarin zij betreurt „d'avoir vue meconnaitre mes intentions pures et de n'avoir pue atteindre le but salutaire que je me proposais dans mon voyage à la Haye. Il me reste du moin la consolation de n'avoir rien négligée pour concilier les esprits et prévenir les malheurs d'une guerre civile. Je serai bien glorieuse, si ma conduite dans cette occasion avoit pû mériter le suffrage de V. M.

Van 1794—1797 lacune. Verder onderzoek van dezen bundel is onnoodig.

Op de bundels *Royal Letters* volgen nu de portefeuilles *Holland* in chronologische orde. Het beheer dezer afdeeling heeft géaarzeld 1), of het de afzonderlijke rubriek Holland moest beginnen met 1575, het jaar, waarin de eerste engelsche afgezant, Daniël Rogers, daarheen werd gezonden, dan wel met Jan. 1578, toen het eerste eigenlijke tractaat met de opgestane gewesten gesloten werd. Eindelijk besloot men te beginnen met de zending van Havrech 3 Sept. 1577 „from which period a regular independent intercourse was maintained and diplomatic relations established". Op deze handelwijze valt wel wat af te dingen, maar het feit ligt er eenmaal toe en

1) Zie de correspondentie in n⁰. 1, vooraan.

zoo zal men de stukken van vóór 3 Sept, 1577 moeten bijeenbrengen uit de portefeuilles, onder *Flanders*, *Spain*, *France*, *Germany* genoemd.

1. 1577. Deze bundel bevat papieren van allerlei aard, zeer belangrijk voor de geschiedenis van dien tijd, vooral correspondentie met *Rogers*, *Davison* en *Walsingham*, door deze heeren overgezonden kopieën, enz.

Van denzelfden aard zijn de verzamelingen in de volgende bundels. Het zou wenschelijk zijn ze alle te onderzoeken, voorzoover zij op den 80-jarigen oorlog betrekking hebben, regesten van de stukken te maken en de niet uitgegevene af te drukken. Daarbij zullen dan de publicaties van *Gachard*, *Groen van Prinsterer*, *Kervyn de Lettenhove*, *Piot*, *Muller* en *Diegerick* enz., nauwkeurig dienen vergeleken te worden.

Van de overige bundels zou men de vermoedelijk het meest interessante kunnen nagaan op de wijze, zooals in dit verslag met de onderzochte bundels is gehandeld, daar eene volledige registreering van *alle* stukken in de 750 portefeuilles ondoenlijk is. Voor dit doel zou men dan kunnen nemen de portefeuilles, loopende over de jaren: 1648—1650, 1653 en 1654, 1667 en 1668, 1672—1674, 1687—1689, 1700—1702, 1708—1710, 1712—1714, 1747—1751, 1780—1784, 1787, 1793—1795, 1799, 1806—13. De volgende korte inhoudsopgave schenkt eenig denkbeeld van den inhoud dezer bundels.

32. Bevat eene groote collectie brieven, minuten, copieën enz. betreffende *Leicester's* komst. Vele brieven van Leicester en Sidney.

33. Hierin eene zeer merkwaardige situatiekaart van *Axel* en omgeving, dd. 24 Juli 1586. Brieven van *Prins Maurits*, o. a. een aan *Walsingham* uit *Middelburg*, Juli 1586. Verder brieven van *Norris* enz.

38. 1586. Lijst van contributies.
39. 1586 en 1587. Brieven van *Wilkes*.
48. 1568—1587. *Leicester's* Entry Book (ingekomen stukken).
100A. 1607—1609. Entry Book.
102. 1609—1611. Correspondentie van Sir Ralph *Wynwoode*.
114. 1616—1618. *Carleton's* Books of Entryes.
115. 1616—1619. Ditto and Archbishop of *Canterbury*.
174. James I. *Dutch* Entry Book.
175. *Dutch* Placarts and Ordonnances.
214. 1653. Negotiations of Department of *States-General*.
215. 1653. United Provinces.
216. 5 April 1654 Treaty between *Cromwell* and *States*.
232A. 1664—1666. Printed Matters.
238A. 1665—1666. Printed Tracts of the war with *Holland* (J. W.)
238B. Ditto Ditto.
250. 1666. *Dutch* E. I. Company imports.
268. 1672. *Arlington's* Embassy and Negotiations.
270. Five Ms. *Pamphlets* (1672).
275. 1672. Printed *Papers*, zeer vele pamfletten.
276. 1672. Printed *Tracts*, " " "
284. 1673. Printed *Tracts and Papers*, " " "
292. 1674. Printed *Papers*, " " "

293. 1774. *Treaty* of Marine, East India Company.
299. 1675—1685. *Printed Papers and Tracts.*
311. 1680—1681. *Secretary's* Letters to the *Prince of Orange.*
312. 1680—1684. *Secretary's* Letter-Book.
313. (Leoline *Jenkins'* collections). Allerlei nieuws uit Holland 1682 en 1683; brieven van agenten uit Den Haag en Amsterdam enz., vooral over de houding van den Prins en de Staten tegenover de gebeurtenissen in England.
314. 1683—1684. Ditto Ditto.
315—318. *Dutch* Entry Books (Charles II).
318A. *Printed Papers and Tracts.*

Geen beoefenaar onzer latere politieke geschiedenis mag deze bundels verwaarloozen. Zij zijn het belangrijkste, wat hier te vinden is.

V. *King's Letters.*

12. 1760—1793. Flanders. Bevat weinig bijzonders.
32—36. Holland (1714—1828).

In deze bundels vindt men naast de officieele brieven, tusschen *den Koning* en de *St. Gen.* gewisseld, instructiën, volmachten enz., ook brieven van de *Prinsen* en *Prinsessen van Oranje* (in copie). Natuurlijk veel onbelangrijks, felicitatie's, condoleantie's, maar ook een enkel politiek stuk, nader op te geven. In No. 34 ook brieven van hertog *Lodewijk Ernst van Brunswijk.* Hierin op blz. 256 eene aanteekening: „Prince Lewis of Brunswick not having written to the King to notify his removal from Holland, H. M. did not sign any letter to him on the above occasion".

Het is niet waarschijnlijk, dat zich in het bezit der koninklijke familie te Windsor of elders van of aan de *Prinsen van Oranje* brieven bevinden, buiten de hier en in de afdeeling *Royal Letters* opgenomene. Wat te Berlijn en elders in het Huisarchief zou opgenomen zijn, vindt men hier in deze beide collectiën bijeen, wat te verklaren is uit den regeeringsvorm van Engeland.

VI. *Military Auxiliary Expeditions.* Deze afdeeling loopt over de oorlogen der 18de eeuw tot 1763 en is dus van groote beteekenis voor onze krijgsgeschiedenis uit den tijd, waarin wij nu en dan met Engeland samenwerkten. Nader te onderzoeken.

VII. *Confidential Miscellaneous.* Deze bundels moeten worden nagegaan. In No. 49, loopende over 1741, ligt de gekopieerde opgevangen briefwisseling onzer gezanten en agenten in Engeland enz., o. a. brieven van *Hop* aan *Fagel*, *Van der Heim* en anderen. Met een algemeene beschrijving der voorhanden stukken kan men volstaan, daar b. v. van deze opgevangen briefwisseling wel het meeste later ook in onze rijksarchieven terecht gekomen zal zijn.

VIII. *Foreign Various.* Hierin 2 F. O. 97, Henry VIII to Charles I. Holland and Flanders.

De bundel bevat niets belangrijks, slechts enkele aanteekeningen omtrent gezantschappen en gebeurtenissen uit de 16de en 17de eeuw. Nader onderzoek onnoodig.

IX. *Royal Letters.*

Hierin No. 3. 1710—1712. Zeer belangrijke correspondentie tus-

schen Koningin *Aana* en *den Keizer* over de vredesonderhandelingen.

Deze bundels moeten van *Elisabeth* af nauwkeurig worden onderzocht met het oog op de correspondentie met het Huis van *Oranje*. (Zie *King's Letters*).

X. *Treaty Papers.*

1. 1442 – 1604. *Spain*, *Flanders*, *Burgundy*.

1585—1608. *Holland.*

2A. *Breda.*

3. *Triple Alliance.*

4. 〃 〃

Over den vredehandel van *Nijmegen* 40 portefeuilles, over dien van *Rijswijk* 3, over dien van *Utrecht* 30, over dien van *Aken* 15.

Deze bundels behoeven thans niet nader onderzocht te worden. Het partikulier onderzoek vindt hier echter een ruim veld van werkzaamheid.

XI. *Treaties.* Losse collectie verdragen van de 17de en 18de eeuw, die natuurlijk ook te 's Gravenhage voorhanden en grootendeels gedrukt zijn.

Toegevoegd is nog:

XII. *Netherlands*, loopende over 1793, 1794, 1814 en 1815. Nader te onderzoeken.

In den copy-room alleen nog te vinden:

XII. *Frontiers of Holland.*

Deze collectie bevat ongeveer 10 portefeuilles, die dienen beschreven te worden op de wijze der hieronder beschrevene:

No. 871. Deze bundel loopt over 1799 en bevat brieven en berichten van verschillende personen, door het Britsche gouvernement op de grenzen van Holland geplaatst om correspondentie te voeren met de ontevreden Hollandsche en Zuid-Nederlandsche ingezetenen. Het blijkt, dat de hoofdpersoon hierbij is geweest *Bentinck* te Varel. Van hem is eene geheele reeks brieven voorhanden, gericht aan *Lord Granville*, den *Erfprins van Oranje* enz., zeer belangrijk voor de kennis van den toestand van ons land onmiddellijk vóór den Engelsch-Russischen inval. Men vindt hier ook verschillende plannen van aanval en kansberekeningen voor een inval over de Wadden in Friesland en Groningen, mededeelingen omtrent de gezindheid der ingezetenen, lijsten van welgezinden in Holland (o. a. van 10000 personen in de verschillende steden en dorpen van Zuid-Holland, die bij een welgelukten aanval zich ter beschikking van den Prins zouden stellen). Verder een memorandum van *Mollerus* voor den Prins, brieven van dezen uit *Lingen*, van *Bentinck van Rhoon* enz. Nader onderzoek moet aan aan speciale studie worden overgelaten.

No. 882 onbelangrijk, niets dan berichten over de houding van Zweden tegenover de mogendheden.

Buiten de *Foreign State Papers* vindt men nog in de volgende collectiën een en ander van belang voor onze geschiedenis.

Close and Patent Rolls, perkamentrollen, opklimmende tot het einde der

12de eeuw, samengesteld uit aaneengenaaide perkamentrollen, bevattende kopieën van koninklijke brieven en beschikkingen. Deze rollen, gedeeltelijk door *Duffus Hardy* in regest beschreven (zie boven, blz. 4), zijn door de uitgevers der Hanse-Urkunden, vooral door *Höhlbaum*, *Junghans*, *Lappenberg*, *Kunze* nauwkeurig nagegaan met het oog op de geschiedenis der Hanze. Ook van de stukken, handelende over onze hanzesteden, hebben zij melding gemaakt. Toch bleek mij bij het nagaan van eenige op de stad *Groningen* betrekking hebbende stukken, dat deze soms veel meer geven dan de regesten schenen te beloven, zoodat het wenschelijk schijnt de op onze handelssteden betrekking hebbende stukken nog eens opzettelijk na te gaan en te kopieeren, voor zoover zij eenig belang blijken te bezitten. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de door *Duffus Hardy* begonnen *Calendar of Close and Patent Rolls* is voortgezet in de *Annual Reports of the Deputy Keeper*. Vgl. b. v. 1885. App. II. p. 191, waar men een stuk vindt van 1 Mei 1277, waarbij *Eduard* I aan Holl. kooplieden vergunning geeft om handel te drijven op Engeland, mits graaf *Floris V* tegen Paschen twee leden van zijn Raad naar Westminster zendt met volmacht om de tusschen Eng. en Holl. kooplieden bestaande geschillen uit den weg te ruimen en de laatste voor hunne eventueele misdrijven te straffen.

Ik vestig tevens de aandacht op het 45ste Annual Report van den Deputy Keeper, p. 283, waar een overzicht wordt gegeven van de *Diplomatic Documents*, vroeger berustende in het *Chapter House*, Westminster abbey. Hierin vindt men zeer veel over *Vlaanderen*, over de noordelijke gewesten een en ander uit het midden der 15de eeuw, vooral handelszaken. In het 46ste Annual Report (1887) enkele charters uit de 14de eeuw, subsidieverdragen met *Eduard III*, handelsovereenkomsten, Hansedag te Utrecht enz.

In den *Catalogus of the Exchequer Treasury, Receipt Merchants Foreign* zijn verschillende stukken over handelszaken o. a. $^{18}/_{2}$ Tempore Richard III and Henry IV, Complaints of foreigners as to ships and cargoes, seized by Englishmen. Hieruit moet worden bijeengezocht, wat voor onzen handel belangrijk is.

Exchequer (*Realm of France*) bevat veel betreffende den handel van *Calais*, vooral „accounts of the Mayor and Society of Merchants of the Staple of Calais". Wie zich met de handelsgeschiedenis van dien tijd bezig houdt, dient deze collectie door te zien.

Exchequer (*Army and Navy*) kan op dezelfde wijze nog wel iets opleveren.

Exchequer (*Nuncii Regis*) bevat veel over de zending van *Engelsche Ambassadeurs* naar Nederlandsche staten: Vlaanderen, Holland, Zeeland, Gelre, sedert Eduard II. Het zijn voornamelijk hoogst interessante rekeningen der gezanten met opgave der reiskosten. Hiervan dient een register te worden gemaakt met opneming van enkele rekeningen in extenso.

Ik mag dit gedeelte van mijn verslag niet eindigen zonder eene dankbetuiging aan de heeren Prof. *S. R. Gardiner* en Mr. *Trimmer* voor hunne welwillende inlichtingen en introductie in de zalen van het Public Record Office, aan de heeren Mr. *Atkinson* en Mr. *Salisbury* voor hunne hulp bij mijn onderzoek.

B.

British Museum.

Met de *Bodleian Library* in Oxford is het *British Museum* de voornaamste plaats, waarheen de handschriften, die in Engeland — in enkele gevallen ook buitenslands — onder den hamer komen, hun weg vinden, voorzoover zij niet door partikulieren worden aangekocht, hetzij in Engeland, hetzij in Amerika. Het is dan ook niet te verwonderen, dat sedert anderhalve eeuw geleden, vooral op het einde der vorige en in de eerste helft van deze eeuw een groot aantal handschriften, belangrijk voor de geschiedenis der Nederlanden, uit verschillende collectien afkomstig, hier is bijeengebracht. Vooral de *Harleian*, *Cottonian*, *Landsdowne*, *Thurloe* en *Egerton collections* zijn rijk aan Nederlandsche of op de Nederlanden betrekking hebbende geschriften. *Motley*, *Kervyn de Lettenhoven* en anderen hebben de hier begraven schatten dan ook reeds gedeeltelijk gelicht, de eerste ze aanwendende voor de samenstelling van zijn beroemd werk, de laatste voor zijne verzamelingen van stukken, getiteld: „Relations politiques entre l'Angleterre et les Pays-Bas au 16me siècle" en „Documents inédits", benevens voor zijn werk „Les Huguenots et les Gueux".

Toch is er nog veel, wat door hen hezij niet is gezien, hetzij ter zijde is gelegd, als niet dienstig voor het doel, dat zij zich stelden, hetzij slechts in het algemeen is vermeld.

Het onderzoek naar deze papieren kan, dank zij den uitvoerigen, hoewel niet altijd duidelijken en vooral wat al te omslachtigen, *Class Catalogue of Manuscripts* in betrekkelijk korten tijd plaats hebben 1). Met behulp van den *Index to the Class Catalogue* is het mogelijk de hoofden na te gaan, waaronder iets over Nederlandsche geschiedenis en letteren te vinden is: men heeft dan ieder van die hoofden, over ongeveer 20 volumes van den *Class Catalogue* verspreid, nauwkeurig te onderzoeken en vervolgens de aangewezen handschriften met zorg na te gaan. Zoo zal het mogelijk zijn — de wenschelijkheid staat bij het groote belang dezer verzamelingen

---

1) Men herinnere zich, dat de toegang tot de boeken en handschriften van het British Museum verleend wordt door den „Principal Librarian" op schriftelijke aanvrage, waarbij moet opgegeven worden: beroep, woonplaats van den onderzoeker en doel van het onderzoek. Deze aanvrage moet geschieden twee dagen, voordat men wil toegelaten worden, en moet vergezeld gaan van eene schriftelijke aanbeveling van een „householder" te Londen „with full signature and address, stated to be given on personal knowledge of the applicant and certifiing that he or she will make proper use of the Reading Room". De „householder" moet zijn „a person of recognised position, whose address can be identified from the ordinary sources of reference". Hôtelhouders en bezitters van boardinghouses kunnen deze schriftelijke aanbeveling niet verstrekken. De roode toegangskaart moet op iedere aanvrage onmiddellijk vertoond worden; zij geldt voor een half jaar, maar kan na afloop daarvan vernieuwd worden. Het is niet geoorloofd mss. mede naar huis te nemen. Evenals bijna overal in Engelsche bibliotheken worden de mss. ook niet aan andere inrichtingen, hetzij in Engeland, hetzij buiten het koninkrijk, uitgeleend.

à priori vast — om een chronologisch ingerichten catalogus samen te stellen van *alle* hier voorhanden mss., die voor de beoefenaars van onze geschiedenis en onze letterkunde van belang zijn. De oude gedrukte catalogi van eenige der afzonderlijke collectien zijn onvolledig, onduidelijk en slecht geordend. Bestaat eenmaal zulk een catalogus van goed beschreven mss., dan zal ieder onderzoeker dadelijk het zijne kunnen vinden. De samenstelling daarvan is de taak van dengene, die met het nader onderzoek zal belast worden.

Hier volge, als bij het Public Record Office, een overzicht van het voorhandene. De hoofden zijn die van den *Index*; daarbij is gevoegd de plaats in den Class Catalogue en de signatuur van de mss.

a. Netherlands, Topography (Class. Catal. vol. 58, p. 315).

Behalve over topografie vindt men hier veel over politieke en maatschappelijke geschiedenis, staatsregeling, plaatselijk recht, kronieken enz. In het geheel zijn hier ongeveer 200 mss. van meer of minder belang, o. a.:

Harl. 1877, fol. 75 v. (ms. 2de helft 17de eeuw). *Reasons*, whye *England* should protect the *Low-Countries*.

1. The fervent desire of the maior parte of the kingdome, doe discover both amonge the gentry and commons, for a strong and hartie confederacy with that people.

2. Secondly they are warlike and expert soldiers and the bravest nursery in Christendom to instruct men in that profession etc.

3. They are the Neptunes of the see and therein more potent than any other neighbour and so then more likely to annoy us, should they make absolute desertion from us etc.

4. They are a state, which both by theire naturall inclination to this realm and by forward demonstration have allwaies loved us before and preferred our amity to any others, howsoever theire immoderate lust of gaine has at some tymes made them break into some inexcusable insolencies.

5. The religion they professe as they are nearest us, so it is nearest ours and most probable it is, that they are the men, which will soonest admitt off us and we off them in holding firm and constant at all affaires to gether etc.

6. They are as well acquainted with our havens and passages as ourselves etc.

7. They have harboroughes, so proper to lodge navyes and so perilous for a speedy cutt to us, that, should they fall in with an ambitious enemy, they might give him oportunity plentifully to annoy us.

8. Though I take yt for graunted, that they cannot beate our navy, yet so may they perplex our traffick, that it would be a greater charge to this land still to watch them then any whosoever cann put us too. If wee or they should breake, Dunkerke may lead us on to further imaginations by what it did, when it was enemye.

9. They are a rich people, and so not like to start from us; they are a stoute people, and so not like to start from us; they are a wise people, and in that like to assist us; they are an industrious people, and so like to steed us etc.

10. United whith them, wee are unvincable at sea; helpefull to them, wee cann make them strong at land and few princes dare or will fall uppon us etc.

11. Theire estate requires necessarily to be united to some prince and so necessary for noane as for us, nor for probability cann there be any thing so dangerous to us, as that they should joyne with any but us.

Met het oog op punt 8 en den vorm van het schrift is deze nota te plaatsen tusschen 1658 en 1662; de overige stukken in den bundel zijn van omstreeks 1650.

Galba D. V. Hierin „a right and apt description of the *estate* of the *United Provinces* (1589)".

Egerton 805. Hierin eene collectie *testamenten* en *overeenkomsten*, betrekking hebbende op verschillende Nederlandsche familiën (1577—1764).

Ms. 20915, fol. 334. „Relations of *floods* in Holland" (1561—1595).

Landsd. 841. Hierin „on the mode of distributing *alms* in Holland". Ms. 16de eeuw.

Landsd. 1054, fol. 98—100. Zeer duidelijke en aardige beschrijving van de *magistraatskeuze* te *Amsterdam*. Ms. 17de eeuw.

Ms. 14310. Dergelijke beschrijving door *Optius* (1610).

Ms. 25050. Kroniek van *St. Ursula* te *Delft*, gedeeltelijk bij Bleiswyck, met noten van *M. Vosmer* (1613).

Egerton 678. Costumen van *Vlissingen*.

Harl. 7570. Instelling van de *Middelburgsche* bank (1659).

Ms. 22366. Privilegiën van *Rotterdam*.

Ms. 6394, fol. 232 en 260. Brief van *Carleton* (1622) over de Engelschen te *Utrecht* en de oprichting der Eng. kerk aldaar.

b. Travels (Cl. Cat. vol. 58, p. 89).

Hierin zijn vele beschrijvingen te vinden van reizen door de Nederlanden sedert het einde der 16de eeuw. Belangrijk schenen mij om de namen der reizigers reeds:

Ms. 6136. Reisbeschrijving van *Diderot*.

Egerton 2155. Reisbeschrijving van *Joshua Reynolds* (1781), met noten en correcties van *Malone*.

c. History. (Cl. Cat. vol. 3, p. 377).

Hierin verschillende kronieken, genoemd in Mullers Lijst. Verder: Harl. 1886, 60 C. Landboek van *Martena*.

d. Church History. (Cl. Cat. vol. 5, p. 53 en 99).

Hierin o. a.

Ms. 14810. Over de ceremonien. in *Amsterdam* gebruikelijk in de Roomsche Kerk.

Harl. 424. „A true narratione and writinge (1566)".

Verschillende mss. van *Beka*.

Ms. 25721. Repertorium van alle de akten der Particuliere Noortholl. *synoden* (1572—1671), en van de Synode van Z. en N. Holl. te *Haarlem* (1582).

Galba D. VII. Hierin *contributies* van de Kerk (1590).

Galba C. IV en C. VII. Hierin: voorwaarden, waarop aan *Anjou* eene kerk te *Antwerpen* wordt toegestaan.

Vele stukken over den *beeldenstorm*.

Galba C. IV. Hierin: 1 Aug. 1570. Declaratie van *Joh. Knijff* betreffende een pauselijken brief over indulgenties.

Landsd. 12. Brief van de predikanten der Kerk te *Noordwijk* over de Vlamingen Jasper, Andries en Jacob Janssen van Antwerpen.

e. *Great Britain and Low-Countries* (Cl. Cat. vol. 7, p. 209).

Eene menigte stukken, honderden in getal, bijna allen over den 80jarigen oorlog, vervat in 12 deelen, getiteld Galba B, 11 deelen getiteld Galba C., 12 deelen getiteld Galba D, een deel getiteld Galba E, die allen zeer nauwkeurig dienen onderzocht te worden.

Ms. 28173. *Kopieën* uit het rijksarchief te Brussel 16de eeuw,

Add. Ms. 17677. *Kopieën* uit het rijksarchief te 's Gravenhage (1576—1702).

Egerton 1694. Correspondentie van *Beale* en *Leicester* met *Wilkes*, *Digges*, *Norris*, *Walsingham*, *Gilpin* etc. (1575—1587).

Ms. 5935. *Wilkes* aan *Elisabeth* en *Walsingham* (1586 en 1587).

Egerton 1943. Brieven van *Willoughby* (1587—1589).

Harleian 1582 = Titus F III, fol. 2957—301 v.

Certayne *discourse*, which the *Prince of Orange* had with me 1) at sondrye times touching the state of the Lowe Countries and of the Troubles, that did impend to all those of the religion, unles they provided in tyme for the same, wherein he wold persuade, howe necessair and charitable it were for Her Majesty, as the moste souverayn and mightiest monarche, that now mainteyneth the generall cause of God, to assist and defend them . . . .

De schrijver verhaalt, dat de Prins hem had gezegd, dat de Spanjaard zeker ook Engeland aan zou vallen, zoodra de troebelen in Frankrijk en de Nederlanden hem de vrije hand lieten. Dit bleek niet alleen uit de uitingen van den Koning en zijne dienaren, maar de Spaansche soldaten zelve beroemden zich er op, de pauselijke bullen dreigden er mede, vervloekten de Koningin enz. „Beeing needles to alleadge, what good grounds or speciall . . . 2) he had therunder, seeing that the religion onlye of those in Englande was more then a sufficient cause to make title to what soever he woulde, whome he pursueth, as he doth the rest of the profession, with immortall hatred, never to be reconciled, esteeming them worse then either Turks, Marraccos, Jewes or Infidells" . . . Ook de heerschappij ter zee, na eene verovering van Engeland hun deel, lokt de Spanjaarden aan. Engeland heeft ook gevaar te duchten van de Guises in Frankrijk, zoodra de troebelen daar voorbij zijn en de Protestanten onderworpen. Onderwerpt Spanje de Nederlanden, dan is de belangrijke Nederlandsche zeemacht en de handel op het vasteland ook in Spaansche handen, dan steekt het „papisme" in Engeland weder het hoofd op. De Prins wijst op de goede kansen van den opstand in Holland en Zeeland.

„Nowe uppon this often conferences, which it pleased the Prince to have with me for some lykinge, that he had of my procedinge there in

1) William Herle, die dit rapport richtte tot Burghley.

2) Onleesbaar in mijne kopie: vieuws?

my friende behaulfs, he at last did enter into some nearer and more strict declaracions of the state of that country with me and of his humble devotion, borne allwaies to the Queen of Englande, whose greatenes and prosperity he said that he singularly desired," zooals hij had getoond in Frankrijk bij het optreden van Lodewijk, Walsingham, Casembroot, Boisot e. a. ... „and lately by 4, that weare sent into England to her Majestie in the name and behalfe of the states of Hollande, who at some severall tymes had presented to her Majestie the whole countryes of Hollande and Zeelande with their bodies and goodes to be entirely at her disposition." Hij had den oorlog niet gemaakt uit eerzucht maar alleen „for the defence of religion and of his countrye and for the lives and liberties of the people of the same," waarvoor hij „woulde refuse no travaill nor daniger till the laste droppe of his bloode were spente." Vier hollandsche steden wilde hij in hare handen stellen, „the very keyes of Zealande and Hollande," n.l. Vlissingen, Brielle, Rotterdam en Enkhuizen, of welke andere plaatsen zij wilde. Het zou haar 400000 ℔ kosten, waarbij deze landen nog 8 of 900000 zouden voegen, om den oorlog te voeren. Holland en Zeeland bezitten 32 ommuurde steden, „newlie fortified and planted with garnison, for they have mainteined by lands and sea this whole yeare 34000 persons, what pyoners, mariners and soldiours, and have at this instance about 200 shippes in service," bovendien verbintenissen met Duitschland door Wittgenstein, Zülicher en Berlepsch. Als zij, de Koningin, niet met troepen wilde helpen, zou zij toch wel 40 of 50000 ℔ kunnen leenen tegen afstand in borgtocht van eenige plaatsen. De schrijver had op zich genomen deze voorstellen over te brengen aan Burleigh, Leicester en de Koningin. Neemt de Koningin ze niet aan, dan zal de Prins gebruik moeten maken van de door Frankrijk aan De Lumbres en Lodewijk gedane voorstellen.

(geteekend) London 11 Juni 1573.

Ms. 22919 en 22920. Origineele brieven aan den bekenden diplomaat *Downing* (1644—1682), na te gaan met het oog op nederlandsche correspondentie en deze in regest te brengen.

Harleian 5212, fol. 64. *Arlington*'s brieven aan Temple e. a. (1665—1670), nader te onderzoeken, als boven.

Ms. 9735. Brieven aan *W. Bentinck* (1676—1680), nader te onderzoeken, als boven.

Egerton 1707. Brieven aan *Willem III* en *Bentinck* van Hollandsche correspondenten (1688—1696), enkele vroeger en later, nader te onderzoeken, als boven.

Egerton 1172. Brieven van *Willem III* aan *Karel van Lotharingen*, nader te onderzoeken, als boven (1692—1698).

Ms. 21473. Dito Dito, als boven (1695—1697).

Egerton 17054. Extracten van brieven, door *Willem III* aan *Bentinck* geschreven (1689 en 1690), als boven.

Sloane 1003. Brieven aan *Temple* (1669—1670), als boven.

Ms. 5133. Brieven van *Godard van Ginckel* aan de Staten (1702), als boven.

Groote correspondentie van de *Staten* en *Fagel* met de gedeputeerden te velde (1702—1708).

Correspondentie van de beide diplomaten *Dayrolle* (1706—1747 en 1747—1756), van *Townshend* en andere Eng. ambassadeurs uit de eerste helft der 18de eeuw.

Correspondentie van *Yorke* met Engelsche staatslieden en den Engelschen agent *Wolters* te Rotterdam.

f. Spanish war (Class cat. vol. 11, p. 207 ff.)

Hierin o. a. Titus F III, fol. 6. Discourses, which the *Prince of Orange* had with *William Herle*. (Zie boven).

Galba D XI fol. 257—270. Rapport van *Marnix* over den oorlog (1586).

Discourse uppon the warres to be now mad.

Hij wil een aanvallenden oorlog, daar een defensieve alleen kan „serve for a monument of victory unto our Enemy and for a reproach unto our neighbours." De aanval is echter alleen mogelijk met vreemde hulp. Welke? Fransche troepen zijn nu niet te krijgen. Walen, Italianen en Spanjaarden dienen den vijand; „as touching the Almayne footemen, all the world knoweth, how little service is effordable by them." Er zijn enkele geoefende Engelsche benden, die men kan huren, maar de rest is ongeoefend, kent den vijand niet en evenmin het land. Bovendien „it cannot be denied, that we have a scarcety of experienced and fit captaines to oppose against" die van den vijand. En — al krijgen wij behoorlijke infanterie, ruiterij zal blijven ontbreken en een voldoend getal Duitsche ruiters is moeielijk te krijgen. Bovendien ook deze laatste zijn onvertrouwbaar, „experience hath shewed." Zij kosten veel geld, eischen nog meer, plunderen „and above all, because not long since they have begunne soe to feare the Hanvers, that I account it impossible to enforce them to the doing of any good, unles they finde themselves provided of a number of Hanvers, equall to their troupes, which I thinke cannot be gotten." Daarom is ten minste tegen den volgenden winter verdediging het eenige mogelijke. Verder moet men doen, wat zwakken kunnen doen tegenover een sterkeren vijand, n.l. „diversion" of voortdurende bemoeilijking. Wat het eerste aangaat, wij hebben nu Axel en beheerschen den dijk van Bosschate, dien wij ieder oogenblik kunnen doorsteken. Dan is de stad onneembaar en, door de communicatie met de zee en met Terneuzen, ook de geheele streek, hoe groot ook de vijandelijke macht is. Met twee of drieduizend man benevens 4 à 500 ruiters is het best te doen. Van hier uit kan men door dagelijksche tochten Antwerpen en Gent in onrust houden.

In verbinding met Sluis en Ostende beheerscht Axel geheel Vlaanderen. Ook Hulst en Sas zijn licht in te nemen. Dan moet de vijand zijne troepen uit Holland en Gelre houden, vooral, als wij de dijken in Vlaanderen doorsteken. Bovendien kunnen wij den vijand plagen met ruiterij, zoodat hij zijne troepen in afdeelingen moet oplossen; de vele rivieren, die door de steden loopen, helpen daarbij. De steden zelve, b.v. Bergen op Zoom, Hattem, Wachtendonk, „as are not much peopled with burgers or merchants and which are not principall townes, to the end the people be not stirred up and take occasion off murmuring and discouragement", moeten genomen

worden, voorzien van 2 à 3000 man en 2 of 300 ruiters garnizoen, goede spionnen en veel veldwerkers. Vooral de spionnendienst moet goed worden georganiseerd, goed betaald, onder één goed bezoldigd, zelfstandig hoofd, die met den generaal van het leger in overleg treedt; men moet spionnen als officieren in 's vijands dienst doen treden. Vooral moeten wij onze twee groote voordeelen gebruiken: de zee en onzen overvloed van mondvoorraad. Versterking van Veere en Willemstad is noodig voor het land van Goes, ook van Lillo en Liefkenshoek. Om van de zee te profiteeren moeten wij wat toegeven op het punt van handel met den vijand, 1. wegens de heerschende ontevredenheid daarover; 2. wegens de werkeloosheid van vele zeelieden. Verder moet men het zeevolk beter betalen. „His Excellencie" moet „by advise and commandment from Her Majestie" eene groote vergadering van kapiteins en kooplieden bijeenroepen om raad te geven over „matters of navigation." Zoo iets hangt al 13 of 14 jaar in de lucht. Wij moeten oppassen, dat de handel niet verloopt en tevens dat wij Frankrijk en de Oostzeelanden niet vertoornen. De schrijver geeft dit advies aan „His Excellencie," wel wetende, dat er meer zijn, die de zaken beter kennen dan hij, maar „only for that I would not disobey."

(geteekend) Philip de Marnix.

(Deze brief is blijkens het noemen van Axel uit het najaar van 1586 en gericht aan Leicester).

Harleian 287, fol. 6. A brefe note of the *Rulynge* and Government in *Fresland* after the old manor and custome with the Government now at present.

Het stuk bevat een overzicht van de friesche geschiedenis in de 16de eeuw tot Leicester's tijd. „At this tyme (1576) began the states to take the soverayniteyt of the lande into theyr owen handes but not soe feyrslie neyther with sulche awthorite as theye doe nowe, because that the prince of Orange was in theyr waye, but sence his departure is all thinges in the province of Fresland gone to wracke." Vermoedelijk van een Hollander uit Leicester's dagen.

Harl. 980. Hierin: How the Designs to reduce the Netherlands to a kingdome came to be frustrated.

Ms. 14007. Disadvantages of appointing the Duke of *York* Governor of Flanders (1678?)

In de bladzijden, hier volgende, zijn vele stukken over den Spaanschen krijg, de zending van Leicester en over de zeeoorlogen der 17de eeuw. Dat alles te registreeren.

g. Class Cat. vol. 11, p. 345.

Eenige stukken over de verhouding van Frankrijk tot den opstand der Nederlanden, maar ook andere stukken, b.v.:

Nr. 16493. Discorso del Sr. *Scipion di Castro* sopra l'andata del Principe *Mattias* in Fiandra con la Risposta d'incerto sopra il medesimo suggetto.

Ook hiervan moet een register gemaakt worden.

h. Class Cat. vol. 10, p. 339 ff.

Hier volgen in meer dan 100 pagina's van den catalogus geheele reeksen van stukken over den 80jarigen krijg tijdens *Elizabeth*. Minder talrijk is de verzameling over de dagen van *Oldenbarneveldt* en *De Witt*, talrijker weer die over de dagen van *Willem III* en over de 18de eeuw. In het geheel

meer dan 1000 titels. Het zijn reeksen van charters, memoriën, commissiën, proclamatiën, instructiën enz., terugloopende tot den tijd van Karel V; pamfletten, brochures, brieven, journalen enz.

In Galba C VI eene reeks over de gebeurtenissen te *Oudenaerde* (1565—1579). In Galba C III veel over de gebeurtenissen van 1566. In Galba C IV de papieren van *Wesembeke*, door Kervyn grootendeels afgedrukt. Galba C VII over *Don Jan*, de verhouding van de Nederlanden tot *Frankrijk*, over *Anjou*, over de dagen van *Leicester* enz.

Deze stukken zijn door Motley, Gachard en Kervyn gebruikt en gedeeltelijk gedrukt. Zij moeten dus in regest worden gebracht onder raadpleging van de werken dezer geschiedkundigen.

Uit de 18e eeuw minuten van gezanten, instructiën, memoriën enz.

Ms. 32754 fol. 485 en 32755 fol. 108 over de onderhandelingen tusschen *De Pesters* en *Fleury* te Parijs (1728).

Ms. 32809 fol. 247, 250, 301, 306. Memoriën van *W. Bentinck* aan *George II* (1747).

Ms. 32811 fol. 235. Instructiën voor *Bentinck*, in ambassade naar Engeland (1748).

fol. 307. Antwoord van *Prins Willem IV* op de memorie van *Batthyany* (1748).

Egerton 1753. *Bentinck Papers*, over de verschillen van Engeland en Frankrijk (1748).

i. Finances. Class Cat. vol. 13, p. 1105—1107.

Hierin stukken over de nederlandsche financiën tijdens de Republiek, nader te beschrijven.

k. Class. Cat. vol. 27, p. 341. *Foreign State Letters.*

Hierin reekseu van brieven over de Nederlanden, de oudste van Oct. en Nov. 1387 van Hertog *Albrecht* van Holland aan *Philips den Stoute* van Bourgondië. (Ms. 24206 f. 1 en 27).

Galba C. III zeer belangrijk (1566—1567). In Galba C VIII o. a. een brief van *Marnix* aan *Meetkerke* over den val van Antwerpen (24 Oct. 1585) en een van *Dordrecht* aan de *St. Gen.* over de Engelsche souvereiniteit (1585).

Ms. 22548. *Noel de Caron* aan *Huygens*, 19 Sept. 1588.

Brieven van den Raad van State aan de St. Gen. 1592 en volgende jaren, ook van de St. Gen. aan de Engelsche gezanten. Brieven van aartshertog *Albrecht* aan *Philips II* enz.

Ook deze collectiën moeten zorgvuldig in regest gebracht worden.

l. Autographs. Class. Cat. vol. 29, p. 235.

Ms. 21528. Autographen 1425—1825, te onderzoeken.

Ms. 21524. 〃 1517—1812, 〃 〃

Ms. 22960—22962. Brieven aan *Sibrandus Lubbertus* (1577—1625).

Ms. 22953. Brieven aan *Constantijn Huygens.*

Egerton 1859. Brieven aan *Christiaan* en *Constantijn Huygens.*

Ms. 24512. Brieven 1592—1826, nader te onderzoeken.

Ms. 21514. Autographen 1613—1829, 〃 〃 〃

Egerton 1860. Brieven 1674—1795, 〃 〃 〃

Sloane 2729. Brieven aan *Caspar Sibilius van Goor* door natuurkundigen, 17de eeuw.

Egerton 1858. Brieven aan *J. van den Bergh*, burgemeester van Leiden en lid van den Raad van State (1695—1763).

Egerton 1739. *Bentinck Papers.*

Egerton 1704—1756. Niet minder dan 53 volumes met correspondentie van *Willem Bentinck.*

Egerton 1862. Brieven van *Willem Bentinck* (1746—1774).

Egerton 2200. Brieven aan *Prof. Ryck* te Leiden.

m. Class. Cat. vol. 29, p. 265.

Album van *Maria van Marnix* (1578—1582), nader te onderzoeken.

n. Letters. (Class. Cat. vol. 39—42).

Hierin is veel, van Nederlanders afkomstig. Deze deelen moeten nauwkeurig worden nagegaan, de brieven van Nederlandsche correspondenten moeten met naam en datum worden opgegeven. Deel 39 loopt tot 1600, deel 40—42 zijn van na 1600. Vooral te letten op de namen *Oranje* en *Nassau.* Er zijn geheele reeksen van brieven van *Willem IV* en *Willem V.*

o. Navy. Class. Cat. vol. 49, p. 381.

Lijsten van schepen en bemanning der Nederlandsche Marine, van het einde der 16de tot het begin der 19de eeuw.

p. Army. (Class. Cat. vol. 50, p. 519 ff.)

Hierin veel over de Engelsche legers in de Nederlanden, maar ook over de Nederlandsche legers: betaling, commissiën, onderhandelingen, marschorders, berichten omtrent veldslagen en belegeringen.

Ms. 20195, fol. 88. Stukken over het Oranje-legioen (1814).

Ms. 20196, fol. 37 en 46. Stukken over de stellingen aan den Beneden-Rijn (1814).

In Galba C VII. Lijst van ommuurde steden in de Nederlanden. (1586).

In Galba C X. Lijst van garnizoenen en hunne middelen van verdediging in de Nederlanden (Sept. 1586). Stukken betreffende de ligging enz. van *Bergen op Zoom*, afkomstig van den ingenieur *Jan van Ryswyk* (10 Nov. 1586).

Verder mss. over de garnizoenen van *Vlissingen*, *Brielle* enz. en over het beleg van *Ostende.*

Egerton 1850. Journaal (van majoor van Beveren ?) over de expeditie naar Denemarken (Dec. 1653—Nov. 1659).

q. Dutch theol. treatises. (Class. Cat. vol. 72, p. 405).

Ms. 11487. Dialoog „over de geestelyke kennisse van Jezus" en andere Ruysbroeckiana.

Add. Ms. 10284. Lucidarius.

Ms. 20034. „Dat andere stuc van Aurea Legenda" met eenige heiligenlevens (1465).

Ms. 24937. Gebeden, te Jerusalem te verrichten, door „een eerweerdich priester, ghenaemt heer Bethleem" (15de eeuw).

Egerton 675. Sermoenen van S. Bernardus (1403).

Add. Ms. 18164. Ruysbroeck's verhandeling over „Ecce sponsus venit", toebehoorende aan St. Caecilia „over die graft". Nog andere Ruysbroeckiana.

r. Class. Cat. vol. 79, p. 201.

Ms. 25050. Kroniek van *H. Ursula* te *Delft* (zie blz. 15).

Nero A XIII. Kroniek van het klooster te *Hoorn* ms. 16e eeuw (zie blz. 15).

Veel meer over Zuid-Nederlandsche kloosters.

Tib. CXI. Commemoratio de rebus *sanctae Traj. ecclesiae*, quae a regibus... eidem ecclesiae traditae sunt (ms. 14de eeuw).

Galba C IX. Proposals for some reform in the monastic establishment of *Utrecht*.

Ms. 26663. Doodenlijst van het convent van *Weert* (1627—1818).

Deze kronieken moeten nader beschreven worden.

s. Breviaries. Class. Cat. vol. 77, p. 243.

Hierin: Egerton 2188. Lectionarium met kalender en vertaalde liturgische geschriften (1353).

Verschillende liturgische boeken uit de 15de eeuw, op papier en perkament, vele met fraaie illuminatiën, moeten nader beschreven worden.

t. Class. Cat. vol. 78, p. 311.

Hierin verscheidene heiligenlevens in het Hollandsch, vooral 15de eeuw, van S. Brigitta, Euphrosyne, Patricius, Thasis, Pelagia enz.

u. Literature. Class. Cat. vol. 90, p. 7.

Harl. 2419. Gedichten van *J. B. Houwaert*, exemplaar voor Parma, op perkament,

Ms. 5215, fol. 68*a*. Poetical Essays in Dutch (1547—1551). Nader te beschouwen.

Add. Ms. 10284. „Van dat edele lant van Cockaengen".

Ms. 10286. „Een moy sprake van sesterhande verwe".

Ms. 22953. Hollandsche verzen 17de eeuw, o. a van *Huyghens*.

Mss. 10044 en 10045. *Maerlant*, Rymbybel.

Egerton 2324. Hollandsche gedichten uit de Middeleeuwen (Zie Mon, Uebersicht).

Sloane 1174. Godsdienstige gedichten 1539, nader te beschouwen.

Ms. 11664. „Een geestelijk refrein" op perk. 15de en 16de eeuw, nader te beschouwen.

Egerton 2324. „Hughe van Tyberien, hoe hi den coninc Saladyn ridder maeckte".

Burn. 871. *Jani Gruteri* Carmen ad *Janum Dousam*.

v. Class. Cat. vol. 90, p. 17.

Sloane 1255. Hierin verschillende gedichten over alchemie, in het Nederlandsch.

Ms. 11390. *Maerlant*, Der Naturen Bloeme.

w. Romans. Class. Cat. vol. 91, p. 97.

Ms. 10291. *Jason* en het Gulden Vlies.

Add. Ms. 10284. *Sydrach*.

Ms. 20698. Vertaling van een werk van *Christine de Pisan*, getiteld „Die lof der Vrouwen", op perk. (1475).

Ook hier heb ik de zeer gewaardeerde voorlichting van de ambtenaren mogen ondervinden, in de eerste plaats van Mr. *Scott*, wien ik daarvoor mijn dank betuig.

C.

Overige Archieven te Londen.

Behalve de *koloniale* archieven, waaromtrent een speciaal onderzoek dient te worden ingesteld door iemand, die van onze koloniale geschiedenis speciale studie heeft gemaakt, en het *Marine*-archief, bevinden zich te Londen geene staatsarchieven meer, voor ons van belang. Wat vroeger in den *Tower*, in het *Chapter-House* van de Westminster-abdij enz. werd bewaard, is thans overgebracht naar het *Public Record Office*, de groote verzamelplaats voor de archieven des Rijks. Misschien kan het *Ministerie van Oorlog* nog enkele gegevens voor onze militaire geschiedenis aanbrengen.

Van partikuliere archieven is vooreerst te noemen, dat van den Aartsbisschop van Canterbury in *Lambeth-Palace*. Hier worden ongeveer 14000 handschriften bewaard, waaronder de *Carew-papers*. In den ouden gedrukten catalogus dezer verzameling vond ik de volgende nummers, voor ons van belang.

No. 113, fol. 14. Admonitio ad Ordines Hollandiae de actis Concionatorum in Synodo *Middelburgi* coacta editis (Febr. 1582).

No. 250, fol. 161. Onderzoek van de vraag, of *Elizabeth* de Staten zal steunen (1584).

No. 513. Discourse of *England* and the *United Provinces* (1616).

No. 595, fol. 71. Epistolae *D. Heinsii* ad *P. Scriverium*, de Erasmo (1636).

No. 645 en 646. Hierin verscheidene brieven van *Karel II* aan de Oranje's uit 1654 en de volgende jaren.

No. 663. Hierin verscheidene brieven over Nederlandsche toestanden uit de dagen van *James I.*

No. 697 (F. 49). Brief van *Leicester* aan *Shrewsbury* over den toestand in de Nederlanden (22 Oct. 1565).

No. 697. (F. 33). Brief uit 1540 over Spanje en de Nederlanden.

No. 936, fol. 114, 116, 118. Stukken over de vervolging van Hollandsche kooplieden wegens uitputting van het koninkrijk door den uitvoer (eerste helft 17de eeuw).

Deze collectie dient nauwkeurig te worden nagegaan, in het bijzonder de aangewezen nummers. Over de andere partikuliere archieven, zie het artikel *Libraries* in de *Encyclopaedia Brittanica*. Het is aanbevelingswaardig deze kleinere collectien even na te gaan: men verwondert zich dikwijls, hoe handschriften in de eene of andere verzameling terecht gekomen zijn. De toegang tot deze partikuliere archieven is op bepaalde dagen niet moeilijk te verkrijgen.

Hoogst belangrijk, voor onze kerkelijke geschiedenis vooral, is het rijke archief der *Hollandsche Kerk* (Austin Friars). Dr. *Hessels* te Cambridge, die dit archief in opdracht van het kerkbestuur ordent en reeds twee belangrijke volumina brieven op kosten van dat kerkbestuur heeft uitgegeven, deelde mij welwillend mede, dat hij met de studie dezer archieven gere-

geld denkt voort te gaan. Het archief, thans reeds grootendeels op voorbeeldige wijze geordend, berust voor het oogenblik in de University Library te Cambridge, waar de heer Hessels het bearbeidt. Ik meen te kunnen volstaan met te wijzen op deze zeer merkwaardige verzameling. De briefwisseling klimt thans op tot 1523, de rekeningen zijn van 1565 af voorhanden. Dank zij de zorg van den heer Hessels kan de geheele verzameling binnen eenigen tijd, geheel gesorteerd en net ingebonden, in de Kerk zelve, waar zij behoort, worden geraadpleegd. Moge het den ijverigen en bekwamen letterkundige gegeven zijn eenmaal de geschiedenis der Hollandsche kerken in Engeland te beschrijven; wat nu reeds uitgegeven is, bewijst dat die taak aan zijne handen kan worden toevertrouwd.

D.

Bodleian Library te Oxford.

Het was te verwachten, dat in deze beroemde bibliotheek, die ongeveer 30000 handschriften bevat, voor onze geschiedenis en letteren veel te vinden zou zijn. Die verwachting werd reeds bij een voorloopig onderzoek niet teleurgesteld. Dank zij de vriendelijke hulp van de heeren Mr. *Nicholson* en Mr. *Dunn Macray* gelukte het mij spoedig een overzicht van het hier voorhandene te verkrijgen. 1)

De Bodleiana bezit evenals het British Museum verscheidene belangrijke collectiën van handschriften, beschreven deels in naar de eischen van onzen tijd ingerichte deels alleen nog in verouderde catalogi, die mettertijd voor nieuwe zullen dienen plaats te maken. De meeste catalogi zijn gedrukt en in den handel. De voornaamste van deze collectiën — in andere zijn geene voor ons belangrijke handschriften te verwachten — zag ik door en vele nummers liet ik mij tot nader onderzoek voorleggen. De meesten bezitten indices, met wier hulp men de Nederlandsche of op Nederland betrekking hebbende mss. spoedig kan vinden; het verdient echter aanbeveling zich *niet* te bepalen tot de titels, waar door de bijvoeging Dutch, Netherlands, Holland enz. de Nederlandsche herkomst duidelijk wordt aangewezen.

I. Mss. *Laud.* Lat. atque Miscell. (gedrukte cat. van Coxe).

Misc. 726 (183). *Balduinus*, Comes Flandriae, Pacta de Passagio ejus per Terram Sanctam.

Ms. Misc. 751. Een *Curtius*, geschreven en geillumineerd door den Portugees Vasque de Lucene (1468) voor *Karel den Stoute* en *Maria van Bourgondie*. Onder de latere bezitters worden genoemd: Jan van Kleef en een lid der familie Nassau, die zich teekent met de spreuk „Ce sera moy Nassou" (vermoedelijk Hendrik van Nassau, vader van René van Oranje-Nassau).

---

1) De toegang wordt verleend op aanbeveling van een bekend persoon.

Ms. Misc. 756, 1. Status rerum *Belgicarum* (1581). Verzen.

" " 756, 2. Succlamatio tabulae de *Belgico* statu annexa (1583). Verzen.

In dezen catalogus moeten nog eens de titels worden nagegaan, betrekking hebbende op de werken van Geert de Groote, Hendrik van Zutphen, Hendrik van Calcar enz.

II. Mss. *Tanner* (gedrukte cat. van Hackman).

1624. Brief van *Carleton* aan Buckingham over *Amboina.*

1. Jan. 1625. Brief van *Frederik Hendrik* over dezelfde zaak.

3 Juli 1652. *Ayscue's* verhaal van het gevecht bij Duins met Tromp.

Belgium. Libri XV Historiae Belgii (fragment).

Een en ander over de Onoverwinnelijke Vloot.

Verscheidene brieven van *Blake* over den eersten Engelschen oorlog.

Brieven van de Hervormde predikanten in Nederland aan Sancroft (1684).

Netherlands. Brief van *Dathenus* (1586) aan de Synode om zich te verdedigen.

Edmondes, Description of the polity of the United Provinces (1615).

Joachimi, verscheidene brieven van politieken aard.

Saravia, brief, waarom hij niet naar de Nederlanden terugkeert (31 Jan. 1566/7). Ook een 11 Mei 1590, over kerkelijke zaken.

Brieven, vooral van *Juan de Moreno* over *Spelman's* expeditie in de Nederlanden (1573).

Stukken over de *Synode* van 1586.

Brief van *Sidney* (1616) over de overdracht van *Vlissingen.*

Brieven van de *Staten* over *Tromp's* expeditie naar de *Scilly* eilanden.

III. Mss. *Rawlinson* (gedrukte catalogus).

Hier liggen de *Thurloe* papers (1649—1660), maar een groot gedeelte is niet in de gedrukte verzameling opgenomen. Ook andere stukken over de 17de eeuw, zeer talrijk, o. a. papieren van *Temple* en Willem III, gedeeltelijk uit de collectie *Pepys.*

Ms. Rawl., C. 496, fol. 13: „de bello contra *Hollandos* per *Flandriam* gestos" (1243), vier onbelangrijke regels.

Robinson-papers over den vrede van *Utrecht.*

Vooral de belangrijke verzameling *Pepys*, grootendeels gedrukt (1682—1689).

Rawlinson D. (nog zonder index, zoodat deze afdeeling geheel moet doorgezien worden). Hierin o.a.:

Ms. 33. Verhaal van het beleg van *Bergen o/Z.* 1622.

Ms. 205. Aanteekeningen van *Robert Fleming,* minister of Presbyterian churches at Leyden, Rotterdam and London (1692—1694).

Ms. 211. Hierin lijsten van de *hertogen* van Gulik en Gelre, de *graven* van Holland en Vlaanderen enz. (16de eeuw).

Ms. 212. Consilium ac declaratio de firma, felice et generali *pace* per provincias *belgicas* constituenda (1576).

Ms. 333. *Status Missionis* in Foederato Belgio (1701), per *Petrum* archiepiscopum *Sebastenum.*

Ms. 346. Brieven aan *Bucerus,* o. a. van *Joh. à Lasco.*

Ms. 484. Leven *Jhu Christi*, door Arnt Valen Vrederics soen (1447).
Ms. add. D. 39. *Durandus*, Rationale divinorum officiorum (1451), door *Jacobus van Utrecht* geschreven.
Ms. 381. *Fragmenten* van *heiligenlevens* (15de eeuw).
IV. Mss. *Clarendon* (gedrukte catal. van Dunn Macray, met zeer goede registers).
V. Mss. *Fortescue* (gedrukte catal.).
7/17 Mei 1587. Brief van *Prins Maurits* aan *Elizabeth* over zijn gedrag ten opzichte van *Geertruidenberg*.
2 Dec. 1608. *James I* beklaagt zich over beleediging van zijn gezant *Winwood* door *Maurits*.
19 Aug. 1618. *Carleton* aan *Buckingham* over de arrestatie van *Oldenbarneveldt*.
25 Sept. 1618. *James I* protesteert bij de Staten van *Zeeland* over het gedrag van sommige Zeeuwsche visschers.
5 Febr. 1619. *Carleton* aan *Buckingham* over het plan tot vorming eener W. I. C.
Verscheidene andere brieven van *Carleton* aan *Buckingham*, vooral over de bemoeilijking van Engelsche „Merchant Adventurers" in Holland.
1623. *Conway* aan *Buckingham* met een plan voor het beleg van *Bergen op Zoom*.
VI. *Liturgical mss.* (catal. van Coxe.)
Hieronder een paar merkwaardige Hollandsche gebedenboeken, nader te beschrijven.
VII. Mss. *Junius* (verouderde catal. in den ouden catal. der Bodl.).
Hierin zeer veel over Friesch recht.
Ms. 5161 (Jun. 49) 1. Jus Comitatus *Frisiae*, lingua Frisica ex cod. Dom. Werneri Emmen Reip. Gron. Senatoris.
2. Leges *Frisicae* in duabus partibus ex Sim. Gabbema codd. mss.
3. *Upstalbomici* conventus Leges, quas Lat. edidit Sibr. Siccama in Gabbema, Leg. Fris. Cod. Mss.
4. *Frisica* uit Gabbema's papieren, waaruit Junius zelf deze excerpten nam. De rest is ook met zijne hand geschreven.
Ms. 5189. (Jun. 78).
1. Leges *Frisiorum*, Ms. cum notis cl. Junii.
2. Hymnus ad *Virginem Mariam* (frisice).
3. Gesta *Frisiorum* (frisice).
Dit ms. is van de 16de eeuw met noten enz. van de 17de. Het behoorde vroeger, blijkens inscriptie op fol. 74 en fol. 219, aan *Sybout Aysma*.
Het begint: „Dit is ryucht, wye hem wil laten aeftigen". Op fol. 243 volgen boeten „Bloedresne in rethe schelma fyouwerasum ontswera ute wardes dolgis also" etc.; op fol. 272 een zeer aardig vers, beginnende

Het is altoos geen vastelavent,
Die doet comt morgen of taven, etc.

f. 277. Overeenkomst tusschen de steden Haarlem en Workum.
Ms. 5220 (Jun. 109).
Liber *Legum* et *consuetudinum Frisicarum* (frisice), impressus, cui addun-

tur in margine notae mss. et praemittuntur unum et alterum excerptum ex Ubbone Emmio et syllabus capitum per cl. Junium.

Ms. 5221 (Jun. 110). Dit boek is niet voorhanden, „lost in Dr. Owen's time or before". Het bevatte „Hymni 26 canendi per circulum anni in lingua frisica cum interpretatione latina interlineari" (manu Junii).

Ms. 5222 (Jun. 111). Leges *Frisiorum* antiquae editae per Sibr. Siccamam 1617, inter quas sunt leges conv. Upstalbomicae, quas Junius contulit cum Mss. et variantes lectiones in margine apposuit.

Ms. 5226 (Jun. 115). „Fasciculus 7 voluminum a cl. Junio propria manu descriptorum", waaronder „*carmina Frisica* cum notis Junii in chartis laceris." Verder een „tractatus de literis Frisicis, quem transcripsit Junius ex Gabemae chartis". (Zie Hettema, Bloemlezing (1887), p. 10).

Verder vele *Saksische* en *Anglo-Saksische* mss. en verscheidene boeken met afschriften en noten van *Junius*.

VIII. Mss. *Ashmole* (gedrukt).

Hierin o. a. No. 845. Lijst van Hertogen van Gelre.

No. 816. Aanteekeningen omtrent expedities in de Nederlanden ten tijde van *Elizabeth*.

Verder een en ander over de 17de eeuwsche oorlogen, ook verzen tegen de Hollanders en pamfletten.

IX. Mss. *Jacobi de Sanctamanda* (gedrukt cat. door Coxe).

Hierin: Rapport van *Marnix* omtrent de ambassade naar Frankrijk (1581).

4. 15 brieven van den *Prins* aan *Wesembeke* uit Dillenburg (8 Jan—15 Mei 1571).

5. Zeer belangrijke colletie over *Leicester's* tijd.

44. De reis van St. Amand door *Holland* (1705).

X. Ms. *Douce*.

Deze collectie is zeer rijk aan geillumineerde gebedenboeken en andere preciosa. Hierin ook verscheidene Nederlandsche o. a.

Ms. 57. Een gebedenboek, behoorende aan het klooster te *Beverwijk* (15de eeuw).

Ms. 66. Album van *Emanuel van Meteren*, vroeger berustende in de Hollandsche Kerk te Londen (pl. m. 1600) met prachtige gravures en teekeningen van Lucas de Heere, Ph. Galle, Goltzius, Hoefnagel enz.

Ms. 110. Zeer fraai georneerd gebedenboek, door *Petrus Meghen* van 's Bosch.

XI. Mss. *Marshall* (oude gedrukte cat.).

Ms. 5258 (Marsh. 11). Epistolae S. Pauli, Acta App. et Apocalypsis, met nederl. glossen.

Ms. 5262 (Marsh. 25). Expositio Tabernaculi van *Ruysbroeck*.

Ms. 5263 (Marsh. 28). Liber *Sydraci*, holl.

Ms. 5264 (Marsh. 29). *Meliboeus*, holl.

Marsh. 46. Nieuw Testament en uittreksels uit de Profeten, holl.

Ms. 5280 (Marsh. 48). Tweede deel van het Nieuwe Testament, holl.

Ms. 5282 (Marsh. 50). Leges *Frisicae*, friesche incunabel met incunabel met aanteekeningen.

Ms. 8648 (Marsh. 56). *Cronycke* van Vlaanderen, Brabant, Henegouwen, Holland, etc. (Gent 1557).

Ms. 5281 (Marsh. 58). Vier *Evangelien* (1472), holl.

Ms. 8861 (Marsh. 80). Miscellanee, waarin Observata Graphicalia van *Van Dijk.*

XII. Mss. *Wood.*

Ms. F. 21. Hierin: observations on the Dutch, gericht tot Sir *Thomas Hennedge*, treesurer of H. M. Chamber, handelende vooral over de licenten (1585). Verder een en ander over de zending van Leicester.

Ms. F. 30, fol. 125. Politia of the United Provinces.

Hierin ook een brief van *Erasmus* aan *Claymond*, Lovanii V Cal. Jul. 1519.

XIII. *Nicholson*, Cat. of Mss. before 1550, levert nog enkele titels van devote werken.

Het zou wenschelijk zijn uit alle gedrukte en ongedrukte catalogi een volledige lijst van „Neerlandica in de Bodleian Library" samen te stellen, met nauwkeurige beschrijving der handschriften.

E.

College-Libraries te Oxford.

Ieder der colleges — er zijn er in het geheel 22 te Oxford — bezit eene min of meer aanzienlijke bibliotheek. Deze bibliotheken dienen te worden onderzocht, wat in zeer korten tijd zal kunnen geschieden, te korter, daar de oogst vermoedelijk niet groot zal zijn. De catalogi van al deze bibliotheken zijn in de Bodleian Library voorhanden.

Zoowel hier als in de Bodleian zijn verscheidene Nederlandsche incunabelen, die de heer Campbell nog niet in zijne lijst heeft opgenomen.

F.

University Library te Cambridge.

Door de vriendelijke hulp van Dr. *Hessels* kon ik zeer spoedig toegang bekomen tot deze bibliotheek. waar de heer *Rogers* mij bij het onderzoek der mss. zijne gewaardeerde diensten verleende. Het bleek mij spoedig, dat hier zeer weinig te vinden was. De catalogus, die zeer goed kan genoemd worden, is gedrukt.

A. 27. Noten van *Erasmus* op zijne eigene werken.

A. 49. Noten van *Valckenaer* en *Van Goens* op Alciphron. Onder de papieren van Dobree verschillende boeken met noten op Hemsterhuis, Valckenaer, Ruhnkenius enz.

Mss. *Baker*, No. 34, 9. Adres van de Holl. Kerk aan *Bancroft* (1604).

No. 35, 51. Memoriaal der Holl. Ambassadeurs, 30 Jan.—9 Febr. 1648/9. Ook brieven van *Raesfelt* e. a. uit dien tijd.

Ms. Dd. VI, 49. *Dutch Poetry.*

Dit boekje, een album, behoorde oorspronkelijk aan „Lyntgen Jacobsdochter, wonende an die Coorenmarct" (1562). Het is fraai georneerd met penteekeningen, als beginletters en versiering van de in het album opgenomen zedespreuken en versjes. Het tweede deel bevat „chansons", geschreven in 1599. Het zijn „amoureuse liedekens" en drinkliederen en een paar van vaderlandschen aard, nl. het „Liedeken van Bomel". De „amoureuse liedekens" en drinkliederen zijn 9 in getal:

1. Lest ginck ick in de mey spanceren
Wandelen met lusten fyn
Waerdoor jou hert most conforteeren
Jae geheel in rusten syn.
Vrou Venus kaeren excelent
Sach ick by paeren daeromtrent,
Hant aan hant, seer plaisant, dansen en springen,
Wandelen in 't groene gras,
Soudt een quandt syn verstandt connen dwingen,
Die gewoon te doene was, enz.
2. Schoon joncheerken, hups en trouwe, enz.
3. Wy dancken den waert, enz.
4. Een roosken root, o paerle peur, enz.
5. Ick sat en fantaseerde (een gesprek tusschen vrijer en vrijster).
6. Coompt, seingnor, en laet u schencken, enz. (wijze Wilhelmus).
7. Venus, eerbaer goeddinne, enz.
8. Wilt toch op my eens dencken, enz.
9. Door het gesichte van U, myn lieff eerbaer, enz.

Aan de andere zijde bevat het boekje muziek.

Ms. Dd. XII, 25. Evangelienharmonie en gebedenboek (15de eeuw).

Ms. Dd. XII, 26. Verhandeling over het Sacrament en Hollandsche Psalmen over O. L. Vrouw (15de eeuw).

Ms. Oo VI, 114. Instructie aan een edelman, die den Prins in Vlaanderen zal vergezellen.

Verder onder *Netherlands* nog een en ander uit de dagen van Elizabeth en James I, vooral over de redenen om de Nederlanden tegen Spanje te steunen. De college-bibliotheken moeten ook hier worden nagezien.

G.

Overige bibliotheken in Engeland, Schotland en Ierland.

In verschillende plaatsen van Engeland, Schotland en Ierland bevinden zich blijkens het artikel *Libraries* in de Encyclopaedia Brittannica nog be-

langrijke bibliotheken, in het bezit van een grooter of kleiner aantal handschriften. Het verdient aanbeveling deze verzamelingen — en zoovele andere als er bij mondelinge informatie nog te vinden zijn — te onderzoeken. Van verscheidene dezer verzamelingen bestaan gedrukte catalogi, die in de groote bibliotheken voorhanden zijn. Het zou goed zijn tevens ook op de incunabelen in die verzamelingen te letten en daarvan eene lijst te vervaardigen, voor zoover zij nog niet in het groote werk van den heer Campbell zijn opgenomen.

INHOUD.
